

A XVIII. SZÁZAD OLASZ IRODALMA AZ ÚJABB OLASZ IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁS TÜKRÉBEN

I. (A Settecento és a Risorgimento)

Az olasz Settecento-kutatás szervesen kapcsolódik a Risorgimento kérdéséhez, a mai Olaszország születéséről folyó szenvedélyes vitákhoz. A *Risorgimentónak, mint nagy történelmi korszaknak* vizsgálata Saverio Bettinelli 1775-ben megjelent *Risorgimento d'Italia dopo il Mille* c. könyve óta az olasz kultúrtörténészek érdeklődésének középpontjában áll.

A Risorgimento örökségének interpretációját a fasizmus teljes mértékben saját politikai pozícióinak erősítésére végezte el. A pozitívista, majd a fasiszta irányzatú történészek a Settecento komplex világát egyszerűen beolvasztották a Risorgimento mítoszába, a Savoiaház propagandája pedig, utóbb a fasizmus politikai céljainak is megfelelően, az egész kort az olasz nemzeti királyság kialakulási folyamatává redukálta. Némcsak G. Volpe, A. Solmi de C. Spellanzon tizenegy kötetes értékes dokumentumokat tartalmazó *Storia del Risorgimento e dell'Unità d'Italia*-jának 1951-es kiadása is fenntartja korábbi (1933-as) álláspontját: eszerint a Risorgimento a Szárd királyság megalakulásával indul el, azaz a XVIII. század első éveire helyezendő.

A leegyszerűsítő és sovinszta felfogásokkal, melyek tagadták az olasz felvilágosodást ért külföldi hatások fontosságát, így a francia forradalom jelentőségét is, az olasz nemzetévválás folyamatában, először a liberális ellenzék kultúrtörténészei vették fel a harcot Adolfo Omodeo (aki a fasizmus alatt eljutott a radikális liberalizmus vállalásához, és az Akciópárt vezető politikusa lett) az olasz történelmet újból európai látószögéből közelíti meg (elsősorban *L'età del Risorgimento italiano* — Messina 1931 — c. művében), s rámutat az olasz-európai XVIII. századi kölcsönhatásokra, a Nápoly szempontjából oly fontos francia hatás tényére, tagadja a Gentile szerint Machiavelli-Vico-Cuoco-Mazzini-Gioberti vonalán húzódó történelmi kontinuitást, csak egész Európa egységes gondolati megújulásának oldaláról hajlandó közelíteni az olasz Settecento problémáihoz.

Omodeo állásfoglalása alapján véve megegyezik Croce liberális történelmi álláspontjával.¹ Innen érthető meg szembenállása a másik liberális ellenzék történésszel és politikussal, Piero Gobettivel, ki a politikai harc céljait a történelemtudomány eredményeiből vezette le, ilyen értelemben szerkesztette lapját,² és írta meg *Risorgimento senza eroi* (Torino 1926) c. művét. Piemonti nosztalgiái, a szárd királyság túlhangsúlyozása ellenére Gobetti mégiscsak útmutatóul szolgált a modern kutatás legjelentősebb alakjának, Franco Venturinak a Settecento államok mikrostruktúra-elemzéséhez, a Settecento felvilágosult gazdasági és államférfiai tevékenységének vizsgálatához.³ Omodeo és Croce azonban nem fogadták el Gobettinek a Risorgimento kudarcáról, „kisebbségi” mozgalmáról formált koncepcióját,⁴ Croce a Risorgimento liberális továbbfolytatását tekinti a modern Olaszország történetének, melyben a fasizmus kora csak pillanatnyi kitérőt jelenthetett.

Bár Antonio Gramsci hatása csak műveinek az 1950-es években történt európai kiadásaitól mérhető, Risorgimento-tézisei szintén a gobettianus nézetekkel való vitában formálódtak. (Az *Alcuni temi sulla questione meridionale* már 1930-ban megjelent a párizsi *Lo stato operaio*-ban, ezt követi a *Rinascita* 1945-ös publikációja és a Börtönfüzetek jegyzeteivel kiegészített *Il Risorgimento* — Torino 1952 — c. kötet.)

Gramsci a liberálisokkal szemben a *Risorgimentót csonkán maradt, befejezetlen polgári forradalomnak* tartja. Ez a befejezetlenség okozza szerinte a mai Olaszország társadalmi és gazdasági aránytalanságait. Innen közelít a Settecentóhoz is, benne látva a Risorgimento külső és belső feltételeinek megteremtőjét, egyben a sajátos Settecento-problémákban a későbbi nemzeti mozgalom torzulásainak meghatározóit is. Ugyanakkor a liberális és a fasiszta történészekkel szemben nyomatékosan hangsúlyozza a két kor alapvető minőségi különbségét, és ezzel elvi irányt ad a felszabadulás utáni Settecento-kutatásnak.

Az autonóm Settecento-kép nagynevű történésze, Luigi Salvatorelli maga is azt mutatja ki, hogy képtelenség egyenlőségjelet tenni a Settecento kulturális, társadalmi, reformista

¹ B. CROCE: *Storia del Regno di Napoli*. Bari 1925.

² A *Rivoluzione liberale* kritikai antológiáját N. VALERI adta ki 1948-ban Torinóban.

³ F. VENTURI: *Dalmazzo Vasco*. Paris 1940. — *Saggi sull'Europa Illuminista*. I. A. Radicati Passerano. Torino 1954.

⁴ A. OMODEO: *Difesa del Risorgimento*. Torino 1951. — B. CROCE: *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*. Bari 1928.

mozgalma és a politikai, társadalmi, gazdasági Risorgimento között, mely csak a francia forradalomtól kezdve jelentkezik Itáliában.⁵

Az olasz ellenállás, a második világháború és az ezt követő erőeltolódás, a Savoia-ház bukása s a köztársaság kivívása egyaránt jelentékeny hatással volt az olasz történelmekutatás mai arculatának kialakulására. A marxista pártok óriási tekintélyre tettek szert, nemcsak a munkásság és a parasztság, de az értelmiség körében is. A kiéleződő „déli kérdés”, a mezőgazdasági és ipari struktúra aránytalansága, a munkás- és agrármozgalmak felerősödése, az autarchikus nemzeti eszme csődje — mint történelmileg kialakult súlyos problémák — a kutatók figyelmét fokozott mértékben a Risorgimento és az ezt megelőző XVIII. század úgynevezett öreg államai felé fordították, mintegy ezeknek gazdasági és társadalmi struktúráiban és a felvilágosodás eszmeáramlataiban kerestetve velük a jelen történelmi helyzet távoli, de máig ható okait.

Mindez, és az európai felélnkülés, mely a felvilágosodás gondolatvilágát, a racionalizmusnak a háborús és fasizta válságélményéből táplálkozó kritikájával együtt, ismét időszerezővé tette, az olasz kultúrtörténeteseket a Risorgimento kezdeteinek újszerű vizsgálatára, eddig nem vizsgált területek kutatására, s az európai felvilágosodás-kutatás eredményeinek átvételére ösztönözte. A felvilágosodás kérdéseinek érdemleges kutatása lehetetlenné vált a nemzetközi eredmények állandó recepciója és a velejáró nemzetközi eszmecsere nélkül.⁶ Új módszerekre és eszközökre volt szükség, a múlt és jelen nemzeti és nemzetközi problémáinak folyamatos kutatására. Az olasz felvilágosodás kultúrájának és irodalmának feltárása tudományos igényességgel csak akkor vált igazán lehetővé, amikor megkezdődött a múlt sajátos gazdasági, társadalmi és politikai helyzetének európai távlatú elemzése. Új, eddig elhanyagolt területek feltárása kezdődik meg az 50-es években, majd új erőre kapva az 1956–60-as évek ideológiai harcában, tart egészen a mai napig. Elsősorban a gazdasági kérdések beható elemzését kell megemlíteni, *Ruggiero Moscati* pontos dokumentációra épített *Gli stati italiani nell'equilibrio politico europeo nella prima metà del secondo XVIII* (Roma 1967) c. művét, *Bruno Caizzi*: *Storia dell'industria italiana dal XVIII secolo ai giorni nostri* (Roma 1967) részletes gazdaságtörténetét, melynek első felében az olasz kapitalista fejlődés kezdeteit elemzi; valamint a gazdaságtörténeti munkák eredményeihez szorosan kapcsolódó társadalmi és kulturális problémákkal foglalkozó műveket (*Franco Venturi*: *Socialista e Socialismo nell'Italia del Settecento* — *Rivista storica italiana* LXXV, 1963/1 —; *Gianfranco Vené*: *Letteratura e capitalismo in Italia dal '700 ad oggi* — Milano 1963 —) és a természettudomány forradalmának és a felvilágosulás irodalmának kapcsolódását elemző megjelent nagy tanulmányt: *A. Bobbio Accame*: *Poesia e scienza nella letteratura del Settecento* (Roma 1968).

A külföldi irányzatok, iskolák és metodikák visszhangja mellett e téren döntő fontosságú az utóbbi tizenöt év nemzetközi méretekben is hatalmas *Gramsci-publikációinak a hatása*, mely az olaszországi marxista ideológiai kiadásokkal, vitákkal, szervező tevékenységgel⁷ nagy mértékben járult hozzá a modern Risorgimento interpretációk kiformálódásához.

Gramscinak az olasz történelmi folyamat belső ellentmondásairól adott magyarázatait az olasz marxista történészek a tudományos kutatás újabb eredményeivel s modern módszerek alkalmazásával állítják szintézisbe. Ezt a szintézist kívánja megadni *Giorgio Candeloro* a *Storia dell'Italia moderna* köteteiben. A mai Olaszország kiformálódását marxista szemszögből ábrázoló mű első kötete (*Le origini del Risorgimento* — Milano 1956, 59 —) Gramsci tanításának megfelelően a Settecentót a Risorgimento előkészítéseként értelmezi. Ekkor érlelődnek meg azok a társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális feltételek, melyek a francia forradalom hatására a Risorgimento mozgalmának alapul szolgálnak. Candeloronak is az a meggyőződése, hogy bár egységes olasz összképben szükséges vizsgálni a Risorgimento-problémákat, a szintézis maga csak elvileg valósítható meg, mert a XVIII. század megosztott Itáliája nemhogy államonként, de városokként is alapvető eltéréseket mutat.

Candeloro és Franco *Valsecchi*, a mai Settecento-kutatás másik kiemelkedő történészének módszer megfordítja az irodalomtörténetírás általános gyakorlatát: a társadalmi és gazdaságtörténeti analízisbe egyenrangúan kapcsolják be az irodalmi alkotásokat, a nagy felvilágosultak életművét forrásként kezelik. A *Mondadori* kiadó *Storia Illustrata d'Italia*-ja *Valsecchi* által írt *Settecento* kötetének (Milano 1959) egyharmad részét az irodalomtörténeti vizsgálatok történelmi tanulságainak számbavétele, Goldoni, Parini, Alfieri életművének, a képzőművészeti rokokó és a zenei neoklasszicizmus felmérése teszi ki.

⁵ L. SALVATORELLI: *Il pensiero politico italiano dal 1700 al 1870*. Torino 1935. — *Pensiero e azione del Risorgimento*. Torino 1943.

⁶ E. CASSIRER: *La filosofia dell'Illuminismo*. 1935, 1952, 1964. — P. HAZARD: *La crisi della coscienza europea*. 1946. — HORKHEIMER-ADORNO: *La dialettica dell'Illuminismo*. 1965. — E. CASSIRER: *L. Goldmann: L'Illuminismo e la società moderna*. 1967.

⁷ A Rinascita, Società, Movimento Operaio cikkei, a Gramsci Intézet és a Biblioteca Feltrinelli elméleti és szervező tevékenysége emelhető ki.

Az olasz Settecento-kutatás impozáns méretei ellenére nélkülöz egy átfogó, folyamatosan szerkesztett⁸ Risorgimento-bibliográfiát. Egyre több egyéni kísérlet⁹ történt, legutóbb az *Enciclopedia Italiana* nagy vihart keltő, bátor Risorgimento-szócikke (XIX. kötet 1936) szerzőjének, *Walter Maturin*ak tollából: *Interpretazioni del Risorgimento* (Torino 1962, 65). Maturin nagyszabású, közel ezeroldalas történetírástörténeti és kritikai művében részletesen elemzi az olasz és a nemzetközi Risorgimento-interpretáció alakulását *Deninától* *Carducci* nézetein át *Denis Mack Smith*ig, és a legújabb eredményeket felmutató, Croce és a marxista történelemtanítás eredményeire építő *Romeo Rosarionak* *Risorgimento in Sicilia* (Bari 1950) és *Risorgimento e il capitalismo* (Bari 1959) c. alapvető művég.

Emeljük ki végül, hogy a Settecento képének az utolsó tíz év alatt bekövetkezett átalakulása leginkább *Franco Venturi* munkásságának köszönhető. Kutatómunkáját *Diderot* és az orosz népies mozgalom vizsgálatával kezdte.¹⁰ Elsősorban a forradalom előtti kor eszmei készülődése izgatja, ilyen értelemben közelített az európai felvilágosodás mozgalma felől az olasz történelmi problematikához.¹⁰ Hangsúlyozza az olasz felvilágosodást érlelő európai, *őleg francia hatások jelentőségét, ugyanakkor az olasz felvilágosodás újabb európai jelentőségű alakjait fejezi fel, kiadva műveiket:¹¹ *Gobetti* nyomán haladva ismerte fel *Pompeo Neri*, *F. Maria Gianni*, *Radicati di Passerano*, *F. Dalmazzo Vasco* életművében az olasz felvilágosodottak európai kisugárzását. *A Ricciardi* kiadó *La Letteratura Italiana, Storia e Testi* c. kritikai szövegkiadás-sorozatában ő adta ki a XVIII. század életét, kultúráját részleteiben feltáró külön Settecento-sorozatot, az *Illuministi italiani* bevezetőikkel és jegyzetekkel ellátott bő köteteit.¹² Két évtized orosz, svájci, német könyvtárakban végzett kutatásai nyomán derítette ki, pl. hogy a piemonti *G. B. Vascónak*, egy szentpétervári közgazdászkor 1767-es pályázatára írt *La felicitá pubblica considerata nei coltivatori di terre proprie* c. műve (1769) szolgált forrásul az orosz *I. V. Lucsickij*nak a francia forradalom előtti nyugati agrárhelyzet elemzéséhez (*J. Loutchisky: La propriété paysanne en France à la veille de révolution — principalement en Limousin* Paris 1912), amely *Georges Lefebvre* klasszikus művéhez, a *Les paysans du Nord pendant la révolution française*-hez szolgált útmutatásul (a könyv olasz fordítása már két kiadást ért meg: Bari 1959, 62).

A Settecento- és Risorgimento-kutatás legújabb eredményeinek tükrében tehát a Risorgimento kezdete a XVIII. század végi republikánus nemzeti mozgalom idejére datálható, míg a Settecento egésze a Risorgimento objektív feltételeit megteremtő történelmi egységként értelmezendő. Ennek során alakul ki a mai Olaszország intellektuális, gazdasági, társadalmi, politikai bázisa. Az olasz Settecento csak az egész Európára kiható történelmi folyamat sajátos olasz megnyilvánulásaként vizsgálható: ahogy a Settecento eleji olasz politikai és gazdasági krízis az európai válságnak része.

II. (Szövegkiadások, kritikátörténeti feldolgozások, írói monográfiák, a nyelv kérdése)

A nemzetközi eszmecseréből, a gazdasági, társadalmi és politikai helyzet európai tekintésű elemzéséből és az ezekhez szorosan kapcsolódó eszmetörténeti feldolgozásokból,¹³ a század világának autonóm felfogásából a Settecento kulturális és irodalmi életének mind fokozottabb feltárása következett.

A XVIII. századi szövegek kritikai kiadásai területén a legnagyobb klasszikusokéi¹⁴ mellett 1945 után sor került a Settecento szinte minden jelentős írója műveinek kritikai jellegű teljes vagy részleges újrakiadására.¹⁵ Az elméleti érdeklődés növekedésére vall, hogy különböző

⁸ *G. PEPE* - *F. CHABOD* - *N. VALERI* - *D. DEMARCO* - *G. LUZZATO*: Orientamenti per la Storia d'Italia del Risorgimento. Bari 1952. - Nuove questioni di storia del Risorgimento e dell'Unità d'Italia (tanulmánygyűjtemény). Milano 1961. - *U. MARCELLI*: Interpretazioni del Risorgimento. Bologna 1962.

⁹ *Jeunesse de Diderot*. Paris 1939. - Il populismo russo. Torino 1952.

¹⁰ *La circolazione delle idee*. (Rassegna storica del Risorgimento XLI (2-3) 1954. - Saggi sull'Europa illuminista. Torino 1954.

¹¹ *L'illuminismo nel Settecento europeo*. (Histoire moderne) Göteborg 1960/4.

¹² *Riformatori lombardi, piemontesi e toscani*. 1958. - *Riformatori napoletani*. 1962. - *Giacobini italiani*. 1964. - *Riformatori delle antiche Repubbliche, dei Ducati, dello Stato Pontificio e delle isole*. 1965. - *Illuministi lombardi*. 1966.

¹³ *A. VALLONE*: Dal Caffè al Conciliatore. Storia delle idee. Lucca 1953. - *A. PLEBE*: Che cosa è l'Illuminismo? Roma 1967.

¹⁴ Tutte le opere di *Carlo Goldini* a cura di *G. Ortolani*. Milano (Mondadori), I. 1935 - XIV. kötet. 1956. - *Alfieri* műveinek húsz kötetre terjedő újabb kiadása a Centro Nazionale di Studi Alfieri gondozásában épp napjainkban zárul le.

¹⁵ *G. ORTOLANI* válogatásában; *Cesarotti*: *Opere estetiche e poetiche*. 1945. mely az 1800 és 1813 között kiadott összes művek mellett ismét felhívta a figyelmet az Osszián-fordításokban tükröződő európai neoklasszicista, preromantikus izlés tudatos vállalására *Cesarottinál*. - *N. VALERI*: *Pietro Verri: Opere varie*. 1947. - *E. BONORA*: *Antologia di Giuseppe Baretti*. 1951.

műfaji keretű antológiákban is átfogóan dolgozzák fel a Settecento íróit, példa rá az UTET I *Classici italiani*-ja (Torino, 1956-tól F. Neri szerkesztésében megjelenő korszak-antológiák) mellett a B. Maier szerkesztette *Lirici del Settecento* két kötete (Milano 1959) és kiváltképp az egykorú kritika anyagát összegyűjtő, értelmező néhány nagy vállalkozás, mint amilyen az E. Bigi jegyzeteivel ellátott 1100 oldalas *Dal Muratori al Cesarotti* (Critici e storici della poesia e delle arti del 2. Settecento I—IV Milano—Napoli 1960) és a Bonora és Fubini szerkesztette *Antologia della critica letteraria I—IV* (Torino 1962) 1000 lapos harmadik kötete (az Arcadiától a XIX. század elejéig húzódozó irodalmi viták anyagát adja). A legfrissebb összeállítás az A. Rosa—M. Vitale—C. Salinari—G. Petronio szerkesztette *Il Settecento e l'Ottocento* (Milano 1967) c. kötet, mely az Arcadiától Foscolóig ad képet az olasz Settecento irodalmáról, részletesen dokumentálva az egykorú irodalmi lapok vitáit is. A kötethez Petronio két koncepciózus bevezető tanulmánya kapcsolódik.

Igen jelentősek az egykori lapok kritikai kiadásai. Még 1900-ban került publikálásra Gozzi *L'Osservatore*-ja, melyet 1932-ben követett Baretti *Frusta letteraria*-jának gyűjteményes kiadása. Pietro Verri *Il Caffè* c. folyóirata 1945-ben kritikai kiadásban jelent meg Milánóban, majd 1955-ben A. Zardo kiadja G. Gozzi *Gazzeta Veneta* lapjának gyűjteményes kötetét, mely új adatokkal szolgál a kor megrajzolásához és a Goldoni—Gozzi ellentét megítéléséhez.

A Risorgimento-kutatás új eredményei, a XVIII. századi szövegek kritikai feldolgozásának 1945 utáni impozáns méretei nagyban befolyásolták a Settecento irodalmának újjáértelmezését és értékelését a szintetikus feldolgozás útját egyengetve. A palermói Palumbo kiadó G. Petronio szerkesztette kritika-történeti sorozata (*Storia della critica*) a korábbi hasonló monografikus feldolgozások (mint a háború előtt L. Russo szerkesztésében megjelent *I Classici italiani*, melynek keretében került sor M. Fubini máig is alapvető Metastasio-monográfiájának publikációjára (Firenze 1939), vagy a W. Binini szerkesztésében máig is folyamatosan szerkesztett *I classici italiani nella storia della critica*) útján haladva a Settecento irodalmával kapcsolatos kutatások legrészletesebb elemzését adja, egyben megválaszolva az egyes alakokkal, irányzatokkal kapcsolatban felmerült kérdéseket. A *Storia della critica* köteteit különböző szempontok szerint lehet csoportosítani: klasszikus Settecento alakok kritikai megítélésének feldolgozásai (G. Petronio: *Goldoni*. 1958; *Parini*. 1962; W. Binini: *Arcadia e Metastasio*. 1963), Settecento stílus- és ízlésirányzatokat tárgyaló művek (G. Petronio: *Settecentismo*. 1960; *Romanticismo*. 1960; B. Maier: *Neoclassicismo*. 1964) és egyes korszakokat, eszméáramlatokat tárgyaló kritikátörténetek (A. Piromalli: *L'Arcadia*. 1963; G. Scalia: *Illuminismo*. 1966).

A klasszikusok kritikai kiadásai, a műfaji antológiák, a kritikátörténeti monográfiák mellett hangsúlyozni kell az egyes írókról szóló monografikus feldolgozások korszerűsödését is. Giannoneről Carmelo Carista¹⁶ elemzése érdemel figyelmet, mely E. Codignola eszmétörténeti feldolgozásához¹⁷ szolgál alapot; Vicórol B. Croce, F. Niccolini, M. Fubini, C. Corsano monográfiáit követik legújabbán S. Caramella majd Gillo Dorfles művei, mely utóbbi¹⁸ a vicói életmű Wittgensteinig vivő szálait elemzi. L. Russo, M. Apollonio, M. Fubini *Metastasio*-köteteit 1945 után C. Varese és W. Binini átértékelései követik, Metastasio-ban az új lírai hang első úttörőjét fedezik fel. A korábban hol lebecsült, hol tévesen értelmezett *Goldoni*-kép is új, főleg szociális elemekkel gazdagodik E. Gimelli, M. Dazzi,¹⁹ Petronio és elsősorban a V. Branca és köre által oly nagyra tartott A. Momigliano *Goldoni*-tanulmányai²⁰ révén.

Giuseppe Parini alakja hasonlóképpen izgatta a Settecento történészeket. Így igen gazdag a Parini-monográfiák 1930-tól kialakult skálája, melyből érdemes kiemelni *Raffaele Spongano* annyit vitatott *La poetica del sensismo e la poesia del Parini* (Messina, 1933, 1946) c. művét, melynek koncepciója visszatér a szerző 1963-as *Il primo Parini* könyvében is, valamint Rantifer, G. Petronio, N. Sapegno²¹ és A. Piromalli²² monográfiáit, melyekben, különösen az utóbbi esetében, állandó komponensként tér vissza az Arcadiához és a felvilágosodáshoz való kapcsolódás kettőssége.

Vittorio Alfieri romantikus alakja és preromantikus költészete B. Croce, P. Gobetti²³ és M. Fubini²⁴ máig is alapvető monográfiáiban rajzolódik ki. Ezt a képet árnyalják, módosítják, vitatják V. Branca²⁵, R. Ramat, L. Russo, A. Momigliano, Maggini, U. Bosco szintézisei

¹⁶ C. CARISTA: P. Giannone „giureconsulto” e „politico”. Milano 1947.

¹⁷ E. CODIGNOLA: Illuministi, giannonisti e giacobini nell' Italia del Settecento. Firenze 1947.

¹⁸ G. DORFLES: Estetica del Mito. Milano 1967.

¹⁹ M. DAZZI: Goldoni e la sua poesia sociale. Torino 1957.

²⁰ A. MOMIGLIANO: Studi Goldoniani. Venezia—Roma 1959.

²¹ N. SAPEGNO: Poetica e poesia del Parini. Roma 1960.

²² A. PIROMALLI: Giuseppe Parini. Firenze 1966.

²³ P. GOBETTI: L'uomo Alfieri. Milano 1920, 1950.

²⁴ M. FUBINI: Vittorio Alfieri. Il pensiero. La tragedia. Firenze 1937, 1953.

²⁵ V. BRANCA: Alfieri e la ricerca dello stile. Firenze 1948.

és Walter Binninek 1942-es *Vita inferiore dell'Alfieri* kötete óta folyamatosan alakított koncepciója.²⁶

Az előbbiekhöz hasonlóan új szempontú monografikus feldolgozások jelennek meg a Settecento többi kiemelkedő alakjáról, így Muratoriról,²⁷ Gravináról (B. Barillari), Maffei-ről,²⁸ Carlo De'Dottoriról (F. Croce), Padre Ceváról (R. Ramat), Algarottiról és Bettinelliről (E. Bonora), valamint Giovanni Pindemontéről (M. Petrucciani). Erdemes külön kiemelni G. Marzotnak új kutatási eredmények hatására átformált Cesarotti- és N. Valerinak Pietro Verri-monográfiáit,²⁹ valamint F. Tessitore Vincenzo Cuoco-könyvét.³⁰ Ugyanakkor erősen érezhető a részletesebb, modern Beccaria- és Meli-monográfiák hiánya, Vianello és Biondillo könyveit az új eredmények már rég meghaladták.

A mai irodalomtörténeti kutatás szervesen összefonódik a nemzeti nyelv elméleti és történeti vizsgálatával. Az évszázadokon keresztül húzódo „*Questione della lingua*” fő kérdései (a nyelv területi, dialektális, latinellenes tendenciái) a Settecento nyelvi vitái során válnak társadalmi probléma hordozóivá, melyek kielégítő megoldása nélkül nem lehet nemzettévalásról beszélni. Érthető tehát az a figyelem és kitartó munka, mellyel az olasz nyelvészek és kultúrtörténészek fordultak a Settecento világa felé.³¹

G. Devoto—B. Migliorini—M. Vitale műveinek fényében világosodott meg, miként lép az olasz—latin kétnyelvűség helyére a Settecento során a társadalmi kétnyelvűség, miként teremődnek meg feltételei és szükségletei az egyre élénkebb közéleti tevékenységnek, melyre a Trecento és a Cinquecento hagyományokon mesterkélten finomított tudós-irodalmi nyelv alkalmatlannak bizonyul, miként jelenti az „*utile poeta*” és az „*utile letteratura*” illuminista szóhasználat azt az igényt, hogy a költő valóban az egész nemzethez szóljon, az egész nemzet számára érthető nyelven. Új kommunikábilis nyelvre van szükség, mely képes betölteni társadalmi funkcióját, hasonlóan a kevésbé retorikus, egyszerűbb mondat szerkezetű franciához és angolhoz. Így hat az olasz nyelvelméletre a condillaci szenzualizmus és a Du Marsais-i racionalizmus (Barettinél, illetve Cesarottinál). Ugyanakkor kimutatták, hogy az átvett nyelvelméletek Itáliában sajátos átértékelődésen mentek át, annál is inkább, mert az olasz nyelvészekben ott élt Vico nyelvelméletének hatása. Így fog az olasz Settecento a következő, az igazi nemzeti megújulást hozó század számára egy mítoszt hagyni, a nemzeti nyelv mítoszt, melyért majd újult lendülettel, demokratikus elhivatottsággal, realista követelményekkel, politikai célokkal a romantika indít harcot a gyakorlat terén. A romantika kora érzi meg a népi irodalom hiányának valódi komolyságát, a valóságból vett irodalmi nyelv használatának szükségességét, mely hamarosan a népi, közérthető, nemzeti irodalom — Alessandro Manzoni diadalát hozza.

Újszerűen, európai szemszögből közelít a Settecento nyelvproblémáihoz a strukturalista Luigi Rosiello *Linguistica illuministica* (Bologna 1967) c. művében.³² Rosiello a leibnizi empirizmus és racionalizmus nyelvi téziseit a tudományos nyelvelmélet forrásoként értelmezi. Ezt követően lesz a felvilágosodás alatt a nyelvészet induktív tudománnyá. Éppen ezért tarthatatlan az a gyakorlat, mely az általános nyelvészet kialakulását a XIX. századra teszi, hiszen a Humboldtí nyelvelmélet is a felvilágosodás gondolatvilágában található meg elődjét. Az empirikus-illuminista XVIII. század, Vico, Condillac, Cesarotti, Beauzée stb., alapozza meg az új általános nyelvészet téziseit, s így ezen a már elkezdett úton fogja az organocista-pozitivisták XIX. század kikísérletezni és megvalósítani a nyelv-történeti kutatás empirikus módszerét, melyet N. Chomsky, a descartes-i nyelvi racionalizmus újjáértékelője, teljes egészében Humboldt-nak tulajdonít.³³

²⁶ W. BINNI: V. Alfieri e il Romanticismo. (Maestrale) 1941 (április). — La rivoluzione alfieriana. (Preromanticismo italiano) 1948. — Le lettere dell'Alfieri. (Critici e poeti dal '500 al '900) 1951. — Il periodo romano dell'Alfieri e la Merope. (Studi in onore di C. Pellegrini) 1963.

²⁷ A. VECCHI: L'opera religiosa del Muratori. Modena 1955. — S. Bertelli: Erudizione e storia in L. A. Muratori. Napoli 1960.

²⁸ G. SILVESTRI: Un europeo del Settecento. Treviso 1954. — Miscellanea Maffeiiana a cura di G. Silvestri. Verona 1955.

²⁹ G. MARZOT: Il Gran Cesarotti. Firenze 1949. — M. Cesarotti. Milano 1961. — N. VALERI: Pietro Verri. Milano 1937. — L'età dell'Illuminismo e la politica di P. Verri. Milano 1962.

³⁰ F. TESSITORE: Lo storicismo giuridico-politico di Vincenzo Cuoco. Torino 1962.

³¹ Az 1945 utáni legfontosabb nyelvészeti művek G. Devoto összefoglaló nyelvészettörténetén kívül: C. CALCATERRA: Ideologia illuministica negli studi linguistici del secondo Settecento italiano. (Ricerche Nouve) Bologna 1946. — A. SCHIAFFINI: Aspetti della crisi linguistica del Settecento. (Momenti di storia della lingua) Bari 1952. — M. PUPPO: Discussioni linguistiche del Settecento (kritikai antológia) Torino 1957. — M. VITALE: Questione della lingua italiana. (Storia della critica) Palermo 1960. — S. BATTAGLIA: Le teorie linguistiche del Settecento. Napoli 1963. — Il problema della lingua dal Baretti al Manzoni. Napoli 1965. — S. TIMPANARO: Classicismo e illuminismo nell'Ottocento italiano. Pisa 1965.

³² Korábbi munkái: Struttura, uso, e funzioni della lingua. Bologna 1965. — Analisi semantica dell'espressione „genio della lingua” nelle discussioni linguistiche del Settecento italiano. (Atti del IV. Congresso dell'Associazione Internazionale per gli studi di lingua e letteratura italiana) Mainz—Köln 1962.

³³ N. CHOMSKY: Cartesian Linguistics. A Chapter in the History of Rationalist Thought. New York—London 1966.

III. (Nemzetközi kapcsolatok)

Rosiello műve is jelzi, hogy az olasz kutatás mennyire együtt halad a nemzetközi „mezőnyvel”, nem reked meg provinciális problémakörökben, hanem szenvedélyesen kutatja az európai összefüggéseket. A XVIII. századi témájú olasz irodalomtörténetírás az utóbbi évtizedekben fokozott lendületet adott a XVIII. század eszméi, esztétikája nemzetközi szintű olasz kutatásának is. Venturi említett könyvei, Furio Diaz alapvető monográfiája a francia felvilágosodásról (*Filosofia e politica del Settecento francese*. Torino 1962), A. Gerbi *Disputa del nuovo mondo*-ja (Napoli 1955) óriási ismeretanyagot szintetizáló monográfiák, s éppoly nélkülözhetetlenek a világirodalom kutatóinak, mint a művészetelméleti irodalomban Y. Schlos-sernek olaszra átdolgozott nagyszabású *Letteratura artistica*-ja (Firenze 1956³⁴), vagy kifejezetten a filozófiai fejlődésre vonatkozólag a *Marzorati* kiadó öt hatalmas kötetben megjelent XVIII. századi témájú különszáma (mai-aout 1968) kiemeli: „le lecteur français remarquere le nombre et l'importance des travaux en langue italienne consacrés récemment à Diderot, à d'Alambert et à l'*Encyclopédie*.” (655. l.), s itt Venturi, P. Casini, P. Alatri műveire, A. Pizzorusso Fontenelle-monográfiájára hívja fel a figyelmet.

Noha az amerikai—francia típusú összehasonlító irodalomtörténetírás metódusától az olasz irodalomtudomány idegenkedett, s némileg még ma is idegenkedik (alighanem B. Croce tanulságai miatt van tartózkodás a komparativista módszertől, jóllehet ő maga is végzett ilyen nemzetközi összehasonlító eszmetörténeti vizsgálatokat), az összehasonlító eszméi, esztétikai és irodalomtörténeti kutatás felendülőben van, és az olasz kutatók ráéreznek és rámutatnak a legfontosabb európai összefüggésekre, analógiákra, párhuzamokra.³⁴

Ismeretes az olasz szakemberek részvétele a nemzetközi kutatómunkában. A rendszeres és elmélyülten szervezett nemzetközi kongresszusok és kiadványaik biztosítják a folyamatos, állandó kapcsolatot az európai kutatókkal.³⁵ Ezek közül is kiemelkedik a *Nemzetközi Italianisztikai Társaság* szervező tevékenysége, mely 1962-ben Mainzban rendezett Settecento-kongresszust, utolsó, hatodik kongresszusát pedig a romantikáról 1967-ben Budapesten tartotta.³⁶

Amilyen mértékben jelennek meg olasz nyelven az egyes európai irodalmak történetéről nagy terjedelmű, alapos szintézisek (a magyarról Ruzicska Pál könyve), ugyanúgy készülnek el egy-egy nagy korszak részletes kézikönyvszerű monográfiái is.³⁷

Az összehasonlító kutatás és a nemzetközi porondon való elismerés szereplés biztosítja egyben azt is, hogy az olasz problémakörök iránti európai érdeklődés igen eleven, amire a külföldiektől készült Settecento-feldolgozások jelentékeny száma a legjobb bizonyíték.³⁸

IV. (A szintézis kérdései)

A Settecento-kutatásról adott összefoglaló képből is kivehető, mely gondokat okoz a mai olasz irodalomtörténetíróknak is a valamikor darabokra tördelt, gondolatilag is megosztott Olaszország általános érvényű komplex irodalomtörténeti összegezésének kérdése. Így

³⁴ Az összehasonlító irodalomtörténet elvi kérdéseire lásd: V. SANTORI: *La letteratura tedesca, italiana e le nordiche. (Letterature comparate a cura di A. Momigliano)* Milano 1948. — A. VISCARDI—G. PELLEGRINI: *Letterature comparate. (Problemi ed Orientamenti)* Milano 1964. Példák a rangos összehasonlító stúdiumokra: A. ANONI: *L'Europa nel pensiero italiano del Settecento*, Milano 1959. — G. TOFFANIN: *Italia e Francia. Bologna 1960.* — M. GHIU: *L'idea di progresso nell'illuminismo francese e tedesco*, Torino 1962. — L. FORMIGLIARI: *L'estetica del gusto nel Settecento inglese*, Firenze 1962. — G. MACCHIA: *Il romanzo d'analisi nel XVIII secolo*, Roma 1964. — *Le Confessions* di Rousseau e lo sviluppo della letteratura d'analisi alla fine del Settecento, Firenze 1966. — L. VINCENTI: *Alfieri e lo Sturm und Drang*, Firenze 1966.

³⁵ Az utóbbi évek néhány Settecento kongresszusa: *Il Settecento italiano ed i suoi riflessi nel quadro europeo* (Atti del VIII. Congresso Storico Toscano) 1955. — *Sensibilità e Razionalità nel Settecento*. (Pubblicazione della Fondazione Cini) Firenze 1967, (lásd: SZAUDEFER JÓZSEF cikkét, *Helikon* 1968/1.) — 1967-ben rendezte meg a Fondazione G. Cini IX. nemzetközi kurzusát, melynek témája a Felvilágosodás korának művészeti és tudományos ábrázolása volt. Erdemes megemlíteni még a *Fondazione*-nek 1957-ben tartott Goldoni konferenciáját és az 1964-es torinói Beccaria kongresszust.

³⁶ Az Associazione Internazionale per gli studi di lingua e letteratura italiana 1967-es budapesti konferenciájáról lásd KARDOS TIBOR összefoglalóját az *Il Veltro* 1968/3. számában: *Giudizio sul Romanticismo italiano*.

³⁷ A német fejlődésről: C. ANTONI: *Lotta contro la ragione*, Firenze 1942. — L. MITTNER: *Storia della letteratura tedesca dal pietismo al romanticismo*. (1000 oldalas nemzetközi díjjal kitüntetett mű) Torino 1964.

³⁸ Néhány a fontosabbak közül: C. J. M. LUBBERS VAN DER BRUGGE: *Johnson and Baretti*, Groningen-Djakarta 1951. — H. KESTERN: *Poeti al Caffè*, Milano 1959. — H. ACTON: *I Borbonici a Napoli*, Milano 1960. — H. J. DAUS: *Selbstverständnis und Menschenbild in der Selbstdarstellung G. B. Vicos und P. Gianones*, Ginevra 1962. — N. JONNARD: *G. Baretti, Clermont—Ferrand 1963*. — F. C. CHURCH: *I riformatori italiani*, Milano, 1963. — I. BERLIN: *Ideas of G. B. Vico, Art and Ideas in Eighteenth*, Roma Century Italy 1966. — N. JONNARD: *La vita di Venezia nel XVIII. secolo*, Milano 1967.

a Settecento-kutatás területén is eltolódás, illetve aránytalanság fedezhető fel a fontos és igényes részmonográfiák és a szintézis, az elvi feldolgozás között.

Az olasz irodalomtörténészek előtt két nagy példa áll, amelyek a mai napig döntően kihatnak a szintetizáló törekvésekre. A XIX. század klasszikus nagysága, *Francesco De Sanctis* vállalkozása, mely azóta is hasonló munkákra ösztönöz, és nagy utódja, *Benedetto Croce*, ki esztétikájának megfelelően tagadta, hogy valaha is létre lehessen hozni egy objektív irodalomtörténeti szintézist, csak a monográfiák létjogosultságát fogadta el — ezt egyébként életművével támasztotta alá.³⁹ Croce olyannyira hatott kortársaira és az őt követő nemzedékre, hogy mind a *Vallardi-féle* nagyméretű, évszázadok szerint konstruált pozitivistá irodalomtörténeti vállalkozás (melynek *Giulio Nalati* által írt Settecento-kötete 1968-ban érte meg hatodik kiadását), mind az olyan gigantikus gyűjteményes kötetek, mint a *Problemi ed orientamenti critici di lingua e letteratura italiana* (Milano Marzorati) 1948 óta folyamatosan megjelenő ezeroldalas kötetei, ha a kronológiai rendet szigorúan be is tartják, végeredményben nagy-monográfiák gyűjteményének bizonyulnak.

Ugyanakkor egyre inkább jelentkezett és jelentkezik a különböző nagyvárosok közpénsszervezeti intézményeinek részéről az irodalmi képzést elősegítő és lehetővé tevő összefoglaló irodalomtörténetek igénye. Így érthető, hogy a legtöbb olasz irodalomtörténész és minden egyetem elkészíti többnyire nagyméretű és igényes szintézisét, melyeket ma is egyidejűleg használnak Olaszországban.⁴⁰ Am, ha e szerzők kivételes felkészültséggel rendelkeznek is, mint *F. Flora* vagy *N. Sapegno*, minden objektívítás és tárgyi tudás mellett sem képesek felvenni a versenyt az óriási technikai apparátussal és nagyszámú kutatócsoportokkal dolgozó kollektív irodalomtörténeti kiadványokkal.

Ezt a hiányt, illetve túlzást igyekeznek áthidalni a különböző kiadók által szervezett kollektív publikációk, mint a *Bompiani* hatkötetes *Irodalmi Lexikonja* (Milano 1947) és az ehhez hasonló irodalmi lexikonok,⁴¹ vagy a már többször említett Momigliano—Fubini—Getto szerkesztette *Problemi ed Orientamenti*. Ugyanakkor szükség volt a Vallardi-féle immár túlhaladott, nagy olasz irodalomtörténet modern módszerek szerinti megújítására, melyet először a *Letteratura Italiana* sorozat *Le correnti, I maggiori, I minori, I contemporanei* kötetei haladtak meg (Milano 1956. Marzorati).

Az eddigi legnagyobb jelentőségű irodalomtörténeti vállalkozás éppen napjainkban zárul le, a *Garzanti* kiadó N. Sapegno—E. Cecchi szerkesztette *Storia della letteratura italiana* kilenc kötetre terjedő szintézise,⁴² melynek ezeroldalas *Settecento*-kötete 1968-ban jelent meg.

Ezen is érződik B. Croce hatása, az egyes korszakokat monográfiákra bontják. Am a korszépek kialakításában mindig egy átfogó koncepció dominál. Így a hatodik kötetben W. Binni és F. Diaz koncepciója. Lényeges új vonás, hogy a nagy olasz irodalomtörténet épp ezt a Binni—Diaz-féle szintézist illeszti kötetei sorába. Az 1945 utáni Settecento kutatás ugyanis alapvetően két póluson kristályosodott ki. Az egyik a crocei tanításnak megfelelően a humanisztikus poétikán nyugvó klasszicizmust mutatta ki a kor irodalmában, a másik egzakt bizonyítással polemizált a századokat egységbe mosó interpretációkkal. Binni koncepciójának felvétele az irodalomtörténeti szintézisbe e vita végére kívánt pontot tenni, elvetve az olasz felvilágosodás-kutatásban immár negyedszázada egyeduralkodó *Mario Fubini*-⁴³féle crociánus koncepciót. Fubininek a Settecentóról kialakított szintézisét a *Dal Muratori al Baretti* c. kötete (melynek negyedik kiadása szintén 1968-ban jelent meg), illetve a tanulmánykötetbe később felvett *Arcadia e Plluminismo* c. tanulmánya körvonalazza. Ebben az egész Settecento irodalmát az Arcadia költészetéből származtatja. Krisztina királynő pásztoroköltői akadémiaját a romantika az olasz dekadencia legmélyebb pontjának tartotta (*De Sanctis*), csak *Carducci*-tól indul meg pozitív előjeli érdemleges kutatása. A pozitívizmus az Arcadiában az olasz szellem egységességszfogását látja, hasonlóan vélekedik *B. Croce* is, ám ő csak kultúrtörténeti

³⁹ Ezért is igen tanulságos a M. SANSONE által időrendbe állított *Letteratura italiana di Benedetto Croce* in saggi storicamente disposti négy kötete. (II. kötet: *Il Sei e il Settecento*) Bari 1956.

⁴⁰ Megemlíthetjük E. DONADONI, V. ROSSI, M. SANSONE, G. TOFFANINI—SBOSELLI, E. FUSCO—A. POMPEATI, M. APOLLONIO irodalomtörténetét. A legnagyobb anyagot, és elvileg átgondolt szerkesztést A. MOMIGLIANO (1936), F. FLORA (1940—42), L. RUSSO (1957), N. SAPEGNO: *Compendio di storia della letteratura italiana* (I—III). Firenze 1952. — C. SALINARI: *Storia popolare della letteratura italiana*. Roma 1962. szintézisai biztosítják.

⁴¹ *Dizionario biografico* 1960. — E. FUSCO: *Scrittori e idee. Dizionario critico della letteratura italiana*. 1956. — *Enciclopedia Universale dell'Arte*. — PERRONIO: *Dizionario enciclopedico della letteratura italiana*. Bari 1967.

⁴² Az első kötet 1965-ben jelent meg: *Le Origini e il Duecento*.

⁴³ MARIO FUBINI a tegnapi és a mai olasz irodalomtörténetírás „nagy őregje” nevezetes tanulmányokat írt a stílusztika, esztétika, a felvilágosodás irodalma tárgykörében. *Pietro Metastasio*. (I *Classici italiani*) Firenze 1939. — *Stile, umanità di G. B. Vico*. Firenze 1946. — *Arcadia e illuminismo*. (Questioni e Correnti) Milano 1949. — *Vittorio Alfieri*. *Il pensiero*. La tragedia. Firenze 1953. — *Romanticismo italiano*. Firenze 1953. — Ugo Foscolo. Firenze 1962.

kezdeményezést lát ebben a költőiskolában. Carlo Calcaterra⁴⁴ és Giuseppe Toffanin⁴⁵ a lírai hang újrafelvételét fedezik fel az arcadiái költők műveiben, az intimitást, a belső szenvedély hangját, mely a romantika lírájának lesz hangvétele, azaz: az Arcadia szerintük minőségi változást jelent, — itt tűnnek fel a modern olasz líra első csirái. A minőségi fordulat téziséhez kapcsolódik M. Fubini, és minden Settecento-alak és probléma vizsgálatakor elsősorban azt tárja fel, hogyan születik az új gondolat ebből az iskolából, miként bontakozik ki a harc az Arcadia hatása következtében az irodalmi ízlés és a kulturális megújulás különböző szintjein.

Az Arcadia jelentőségének ilyen túlhangsúlyozását elveti a marxista, történet-szociológiai módszerrel dolgozó G. Petronio,⁴⁶ hangsúlyozva, hogy nem dokumentáijk elégge a költői megújulás konkrét eredményeit, azt, hogy valóban az Arcadia kezdené meg a racionalizmus és a klasszicizmus korát, sem pedig az európai szellemi élettel való kölcsönösségét, és vitatja, hogy az Arcadia kapcsolná össze a reneszánsz Itáliát a Risorgimentóval. Fubini és követői (Moncarello és Schippisi) szerint ugyanis minden az Arcadiára vezethető vissza (mint ahogy azt a *Letteratura Italiana Le correnti* kötetében kifejtik). Szerintük Goldoni színház-reformja, Parini költészete is innen nőtt ki; lényegében csak a kontinuitást látják. Fubini szerint a preromantika is arcadikus eredetű, és az olyan alakok, mint Parini és Alfieri, az izmusok együttélését bizonyítják („coesistenza nella medesima persona”). Ebben a koncepcióban a preromantika nem korszak, vagy korstílus, hanem az az egész századon végigvonuló irodalmi ízlés egyik megnyilvánulása.

Walter Binni és az általa szerkesztett *La Rassegna della letteratura Italiana* folyóirat köre elveti a Settecentónak az Arcadia szűkebb kategóriájába foglalását. Határozottan elkülönülül korszakokra, változásokra figyelmeztetnek a Settecento művészetében. Metastasio még arcadikus, Parini felvilágosult, Alfieri a felvilágosodás válságának preromantikus költő-óriása. Binni koncepciójában az Arcadia — arcadikus — racionalista korszak; tevékenységét pedig átszűrte barokknak értelmezi, mert ez az iskola helyezi a szűrőt („una specie di filtro”) az irodalmi köztudatra, korizásra, a korábbi korok klasszicitásából kiszűrve a hideg, élettelen anyagot, és az új értelemben, új funkcióban teszi azt a költészet anyagává. Ilyen szempontból foglalkozik Binni *Metastasio* költészetével⁴⁷ is, akinek elsőrendű fontosságát melodramáinak csevegő-társalgó nyelvzetében, muzikalitásában, az idilli-hedonisztikus ízlés magasfokú megvalósításában látja. Így hat Metastasio az Arcadiát meghaladó illuminizmus, neoklasszika és preromantika költészetére, mert életművével a Settecento költői hangjának letisztulását készíti elő, teatrális szentimentalizmusa pedig Monti Iliásának, Leopardi daltisztaságának előfutára. Hasonlóképpen beszél A. Momigliano, F. Flora és N. Sapegno is Metastasiónak Leopardiban megújuló stílusformáiról.

Binni Settecento-képe Goldonit sem engedi az Arcadiába sorolni, Fubini ugyanis Goldoni színházi forradalmát egyensúlyba hozta az arcadikus jóízűséghez fűződő irodalmi közízlés reformjával. Binninél Goldoni színdarabjaiban tudatos elemként jelenik meg az Arcadiától idegen felvilágosult gondolat és forma, a népi elemre való figyelem és annak tudatos bevitel, uralomrajtása az irodalomban.⁴⁸ Ugyanakkor nem fogadja el azt a nézetet sem, amely szerint Goldoni tudatos felvilágosodott, sőt népi forradalmár lenne (Dzsivelegov), mert hiába érzi meg műveiben a romantika kora a „temps voisins de la liberté” szavát, ő sohasem volt tudatos „poeta sociale”, komédiáinak társadalomrajza nem mutat tudatos politikai programra, hanem egyszerűen a józan, felvilágosult, életközelségű világszemléletének természetes következménye. Mindenesetre jóval több annál, hogy pusztán az Arcadia jóízűségéből levezethető lenne.

A Fubini⁴⁹ által tagadott Arcadia-illuminizmus különbségre W. Binni Parini életművének elemzésében mutat rá.⁵⁰ Az Arcadián nevelkedett Parini ódáiban és a *Discorso sopra la poesia*-ban már a felvilágosodás költőjének hangján szól. Költészete neoklasszikusnak bizonyul, mely tökéletesen él a winckelmanni esztétikai megújulás lehetőségeivel, e tekintetben

⁴⁴ CARLO CALCATERA: Parnaso in rivolta. Bologna 1951³. Arcadia. (Dizionario della Letteratura Bompiani) Milano 1948. — Il Barocco in Arcadia. Bologna 1950. — La melica italiana dalla seconda metà del Cinquecento al Rolli e al Metastasio. Bologna 1951. — Arcadia e antiarcadia. (Nouve indagini) Bologna 1964.

⁴⁵ GIUSEPPE TOFFANIN: Eredità del Risorgimento in Arcadia. Bologna 1923. — L'Arcadia. Bologna 1946, 1958².

⁴⁶ GIUSEPPE PETRONIO: Parini e l'illuminismo lombardo. Milano 1961.

⁴⁷ W. BINNI: Arcadia e Metastasio. Firenze 1963.

⁴⁸ W. BINNI: Classicismo e neoclassicismo nella letteratura del Settecento. Firenze 1963.

⁴⁹ M. FUBINI: Arcadia e illuminismo. (Questioni e Correnti) Milano 1949. — Il Parini e il Giorno. Milano 1951.

⁵⁰ W. BINNI: La poesia del Parini e il neoclassicismo. (Rassegna lucchese) 1951/4. — Parini e l'illuminismo. (Rassegna di cultura e vita scolastica (1956) 10 — 11. — La sintesi Pariniana. (Preromanticismo italiano) Napoli 1958.

előfutára az új olasz lírának. Ugyanakkor, minden realista megnyilvánulása ellenére ennek alapján, főleg a *Giorno* leíró részeire hivatkozva, R. Spongano szenzualista költőnek tartja,⁵¹ sőt érzelmei nemegyszer népi őszinteségű megnyilvánulásai ellenére sem tekinthető preromantikusnak. Megakadályozta ebben alapvető didaktikus bölcselkedő hangja, mindig egyensúlyteremtő törekvése, szenvedélyeinek harmóniába szelidítése. Parini költészetét a neoklasszicizmusnak még csak az „*utile, dulce, vero, buono, bello*” hangulatai jellemzik. Ezt a neoklasszicizmust fogja új vérrel felrészíteni Ugo Foscolo, ki a *Le Grazie*-vel Parini nehézkes pedantériáját könnyed harmóniába és a mítoszok romantikájába oldja, megalkotva ezáltal az európai romantikus-neoklasszicizmus egyik legszebb költői munkáját.

Parini tehát nem lesz sem „*il frutto migliore dell'Arcadia*”, mint azt — az egyébként igen szép monográfiában — Fubini állítja, sem, mint G. Petronio mondja, a forradalom költője,⁵² hanem megmarad reformistának, felvilágosult költőnek, az olasz neoklasszicizmus klasszikusának.

A Parini és Cesarotti életművével kapcsolatban állandóan előbukkanó *neoklasszicizmus* a XVIII. századot kutató olasz irodalomtörténet egyik legizgalmasabb kérdése. L. Settembrini és G. Carducci nyomán kezd formálódni, majd B. Croce alig titkolt vonzalmait után, *Mario Praz Gusto Neoclassico* (Napoli 1939, 1959) c. műve, illetve a Bompiani Irodalmi Lexikon Praz által írt Neoklasszicizmus fejezete hatására lendült előre a klasszicizmusnak és változatainak monográfiákban, esztétika-, vagy kritikátörténeti feldolgozásokban, tanulmányokban, vitairatokban stb. foglalt kutatása és interpretációja. M. Praz könyve főleg a képzőművészeti ízlés alakulását vizsgálja Milton—Poussin—Tasso affinitásaitól Winckelmannon át az empirig.⁵³ Hatása leginkább három vonatkozásban volt erős: a palladiánus, illetve Milton—Poussini-hagyaték felerősödése vizsgálatában (a XVIII. század elején Angliában és az olasz Arcádiában); a herculaneumi leletek befolyását illetően az alexandrinista, rokokó-klasszicista változatra; Piranesi, R. Adam újraértékelése körül, és Keats, Foscolo töredék-remekeinek a „forradalmi” klasszicizmus nagyjai (Piranesi után Ledoux és Gilly) ihletével, sorsával párhuzamosításban. Külön tanulmányokat adott Foscolóról és a neoklasszicizmusról az Osszián és antikizálás közti stíluskeveredésről, a napoleoni stílusról, előkészíti Canova rehabilitálását; vitázik A. Momiglianoval, ki 1935-ben Carducci „egészséges” antiromanticizmusát dicséri, és leleplezi Craducciban a böcklines, német márkájú „réve hellénicque”-et.

A. Momigliano, majd W. Binni és F. Ulivi ezt a komplex irodalomtörténeti, kritikai, képzőművészeti érdekű koncepciót folytatják. Időrendben: 1941: *A. Momigliano: Gusto neoclassico e poesia neoclassica* (Leonardo, majd a Cinque Saggiani 1945-ben); 1946: *V. Borghini: Dal Barocco al neoclassicismo* (tanulmánykötet az Arcadia kezdeteiről, Guidi kapcsán a piemonti osszianizmusról, Volta tanköltészetének áthajlásairól a korai romantikába); 1950: *W. Binni: Poetica neoclassica* (Belfagor, majd az 1963-as *Classicismo e neoclassicismo* kötetben); 1953: *F. Ulivi: Galleria di scrittori d'arte*; 1957: *F. Ulivi: Settecento neoclassico* (tanulmánykötetek); *M. Puppo* bevezetése a *Discussioni linguistiche del Settecento*-hoz (a kulturális és stílustájékozódások konvergálását húzza alá a Muratoritól Cesarotti-ig vezető nyelvi vitákban, a lexikális és stiláris nyelvújításnak a kulturális haladásból következő tételeit, összefüggéseiket a felvilágosult-klasszicista propagandával); 1961: *M. Puppo* értekezése a *Klasszikus és romantikus poétikáról*, a *Momenti e Problemi di storia dell'estetica* harmadik kötetében (A klasszicizmust az olasz irodalmi műveltség uralkodó vonásának nevezi, a visszafelé kapcsolódás töretlenségét vallja, a XIX. század eleji klasszicizmus és a XVIII. századi Arcadia-humanizmus kapcsolatát. Az olasz neoklasszika szerinte eltér a némettől, mely egy méhből született a romantikával — az olasz irány csak a tradicionális elveknek a romantikus polémia hatására történt tudatosítása. Igaz, hogy az olasz romantikának nincsenek német idealisztikus előfeltevései, hogy gyökerei kritikailag a felvilágosult tradícióba nyúlnak vissza, pl. az *Il Caffè*, de igen kétséges, hogy Foscolo és Leopardi Monti folytatói lennének, és hogy az előbbieket elkülöníthetők lennének a keatsi-hölderlini típusú európai neoklasszicizmustól. Puppo és a többi kutató sem vesz tudomást arról, hogy a romantikába áthúzódó klasszicizmus és felvilágosodás épp így jellemző Közép- és Kelet-Európa irodalmaira is.); 1963: *W. Binni: Classicismo e neoclassicismo nella letteratura del Settecento* (tanulmánykötet).

M. Praz képzőművészet, kritika és költészet (sőt az ízlést jelző másodrendű költészet) összekapcsolására intő koncepcióját legtöbb sikerrel *Ferruccio Ulivi* folytatja, majd — inkább az irodalmi ízlést és stílust vizsgálva — *W. Binni*. Ulivi könyve igen erősen összehasonlító

⁵¹ R. SPONGANO: *La poetica del sensismo e la poesia del Parini*. Messina 1933, 1946. — *Il primo Parini*. Bologna 1963.

⁵² G. PETRONIO: *Parini e l'illuminismo lombardo*. (Előszó Parini: *Opere-jéhez*) Milano 1961. — *Parini (Storia della critica)* Milano 1962.

⁵³ Hasonló koncepciójú M. PRAZ legújabb könyve is, a *Panopticum Romano*, (Milano—Napoli 1967), melyben azzal az ízlésiránnyal foglalkozik, mely a Settecentóban Rómát jellemzi, és képzőművészetiileg máig is meghatározza.

jellegű, (Continál Pope és Du Bos jelentőségét veti fel, a filozófiai probléma európai jellegét vizsgálja). *Musa neoclassica* c. nagy értekezésében a neoklasszicizmus és a preromantika izlésformáló közösségét elemzi („due momenti subordinati e convergenti”) egy másik, régebbi klasszicizmus oszladozó hátterében, finom különbséget téve a provinciális változatok között. Ulívi érdeme az olasz (Bellori, Milizia, Cicognara) és a külföldi (főleg angol és német) esztétikusoknak, művészeti kritikusoknak az olasz irodalmi izlés formálásában ért hatását illető elemzése. Fontos, hogy Binnivel szemben Parini *után* jelöli ki a tulajdonképpeni neoklasszicizmust, és finoman elemzi, mennyiben vág egybe Winckelmann testfeletti szépségeszménye, az ideális társadalom idillje, a romantikusok álmával.

Momigliano, Binni, Fubini a szorosabb értelmű irodalomtörténeti folytonosságot képviselik, erős figyelemmel az általános irodalomkritikára, valamint a képzőművészetekre. *A. Momigliano*, aki egyik fő előmozdítója az italianisztika közel húsz éve fennálló nemzetközi szervezetének, meggyőzően elkülöníti a horatiusi-iskolás klasszicizmust a neoklasszicizmustól, melynek három izületét vázolja fel: az arcadikust (ez az alexandriai izléssel, a hellenisztikussal tart kapcsolatot, — ilyen Savioli költészete, 1758); a napoleonit (a nagy ókor kultusza, Monti szcenikus, allegorikus költészete, monumentalitás-vágy, barokkos, ossziáni-antik hibrid) és az idealisztikusát (alexandriai, Foscolo). A neoklasszicizmus jegyvit állandóan Winckelmannra vezet vissza. Arcadia és neoklasszicizmus együttélt (például a társaséletben), s a herculeumi leletek a rokokó és a neoklasszicizmus közeledését segítették elő.

W. Binni művei⁸⁴ kiemelik az új érzékenységet, amely a neoklasszicizmus alapja, de azt is, hogy ez bizonyos időpontban a romantikus tendenciák alárendelt és velük ellenkező mozzanattá válik. A személyes szintézisek és az irányzatok viszonyának dialektikus felfogásából következik, hogy nehéz a kései arcas-t elválasztani a gessneri szentimentális gráciától és a későbbi Mengs hatásától. A két poétika — a neoklasszikus és a romantikus — szerinte a fenséges tanában divergál leginkább (apollói, ossziáni). Az arcadikus poétika — bár más igazolás volt az alapja — vezette be és tette közössé az egész századon át a klasszicista formákat. Különleges klasszicizmus fejlődött ki a felvilágosult periódusban, Saviolótól Parinigi, aki majd eltávolodik a szenzualista-illuminista klasszicizmustól a költészet és a szépség primátusa felé, elhagyva a felvilágosodás utilitarizmusát. A fejlődést Binni Winckelmann, a plutarchizmus (erről már Praz részletesen szólt), a polgárerény útján Montiig (David kortársa) és Foscolóig vezet, akiben szerinte a neoklasszicizmus teljesen példaszzerű, ám Foscolo túlnó ezen is, és revidálja a költői poétikát (az „utile, dulce” elvét a költészet és az igazság szívbeli egységének tanával váltja fel): a *Le Grazie* az olasz neoklasszicizmus legmagasabb fokú megnyilvánulása és egyben túlháladása (Foscolo már Hölderlin és Keats rokona).

Walter Binni szerint tehát a Settecento kezdetét az Arcadia költői újítása jelenti, s a század két nagy és nem kevésbé ellentétes megoldással zárul: Parini neoklasszicizmusával és az eddigiekben még nem nagyon említett Alfieri preromantikus életművével, Alfierivel zárul a Settecento és kezdődik a tulajdonképpeni Ottocento költészet első szakasza, melyet első sorban Ugo Foscolo és Giacomo Leopardi költészete fémjelznek.

Alfieri tetőzi be az olasz felvilágosodás válságát, és juttatja diadalra az új költészet előkészítőjeként a preromantikát. Alfieri költészetében már nincsen semmi melodrammatikus, már nincsenek idillikus elemek és nincsen meg Parini kiegyensúlyozott didaktikus bölcselkedése sem, csak a szenvedély, az érzelmek magas hőfoka, a költői felelősség és hivatás mélyen átértett tudata. Így vezet Alfieri *Foscoló*hoz, a műveiben fellángoló tűz izzik az első igazi hazaferegényhős, Jacopo Ortis vallomásaiban, melyek már az újabb európai eszme és izlés, a romantika levegőjét árasztják. Majd Foscolo lesz az, aki továbbfejlesztve a Settecento-hagyományokat, a *Gravina*, *Conti*, *Vico* által felvetett kérdéseket, új romantikus szintézisbe foglalja a sírköltészet neoklasszikus örökségét, betetőzve azt az *I Sepolcri*-val és a *Le Grazie*-vel.

Így lesz az olasz Settecento méltó előkészítője, forrása az Ottocento nagy nemzeti olasz lírájának, e költészeti örökség nélkül nem lehetne szó a Risorgimento társadalmi, politikai, nemzeti és költészeti megújodásáról, a mai modern líra ilyen kialakulásáról sem.

V. (A mai szintézis)

A Fubini—Binni koncepciók harca során említettük a legfrissebb nagy szintetizáló munkát, a *Garzanti* (Milano) kiadó irodalomtörténetének 1968-ban megjelent *Settecento*-kötetét.

Mivel e vállalkozás alapelve szerint, a modern kutatások alapján kíván egy korszerű, legszilárdabbnak mondható összképet kialakítani, a kötetet alapjában Furio Diaz európai kitekintésű eszmetörténeti szintézise és Walter Binni irodalomtörténeti monográfiái alkotják.

⁸⁴ Az eddig említettekén kívül fontos az 1948-as *Preromanticismo*; és a *La Rassegna della letteratura italiana* szinte minden egyes számában, folyamatosan közölt Settecento írásai is külön figyelmet érdemelnek.

Ez irodalomtörténeti kézikönyv hatodik kötetének 1100 oldalát szinte az ő írásaik töltik ki, rajtuk kívül csak G. F. Torcellának egy rövid esszéje (az európai gondolat XVIII. század eleji válságáról) és Paolo Rossi bevezetésszerű Vico-tanulmánya fér a szintézisbe.

A Settecento-kötet sajátos szerkesztését mutatja, hogy minden nagyobb alak és irányzat vizsgálatára kétszer is sor kerül. A Vico-bevezetés után először Furio Diaz kezdi meg kétszáz oldalas nagy freskójának felvázolását a XVIII. század filozófiai és ideológiai áramlatairól, az olasz felvilágosodás eszméiről, gondolkodóiról és politikusairól, majd ezt követi Walter Binni esztétikai értékeléseinek 700 oldalon át kirajzolódó szintézise. A vizsgálat először az eszmék, másodsor az irodalmi gyakorlat — az eszmék írásban és tetteben realizálódása — szemszögéből történik. E nem marxista, de a marxizmustól sokat tanult tudósok írásain érződik Gramsci tanításainak hatása.

Furio Diaz hangsúlyozza az elméletek és tettek, a történelmi gondolatok története és a történelem közti kapcsolat különleges fontosságát a XVIII. századi problémák megítélésében, mert ez az a század, melyben a filozófusok elindítják klasszikus harcukat, hogy részt kérjenek a közéletből, a politikából, az államirányításból (Turgot).

Az új kulturális forradalom az olasz gondolkodók műveiben az olasz kulturális örökség kritikai átértékelése útján alakult ki, így került egymás mellé a politika és a gondolat, és így talált az érett európai felvilágosodás egy termékeny és várakozással teli Olaszországra. Itália nemcsak tárt karokkal várta a francia gondolatot, hanem, mint F. Venturi munkásságával bebizonyosodott, saját eredményekkel, saját gondolatokkal is hozzájárult az európai felvilágosodás közvagyonához (mindenekelőtt a közgazdaságtan, az állam- és büntetőjog, valamint az államigazgatás elmélete terén). F. Venturi kutatásainak tanulságához kapcsolódva F. Diaz az egyes preilluminista és illuminista irányzatokat a területi és politikai megosztottság szerint vizsgálja, úgymond mindíg a meghatározott realitáshoz igazodva. Itáliában akkor más és más volt a társadalmi valóság, a helyi szokások és hagyományok ereje, az egyes államok politikai gyakorlata, az elnyomás foka, a bürokratikus struktúra, mely hol segítette, hol üldözte a felvilágosult gondolatokat — ez adja a felvilágosodás minden kozmopolitizmusa ellenére, az olasz kép sokszínűségét és egyben magyarázatát is. Mint F. Diaz tanulmánya második részében kifejti, az a sok reformeszmé és gondolat, mely a század második felében az olasz államok törvényhozásába és államigazgatási gyakorlatába ágyazódott, a XIX. század eleji restauráció minden támadása ellenére, ha burkoltan is, de továbbélt. A restauráció korában ezek a reformeszmék beleolvadtak a liberális gondolkodók törekvéseibe, és a Risorgimento korába vezettek át. Így fűzi össze Diaz a Settecentót a Risorgimentóval, oly karként, amely meghatározza az olasz nemzet születésének kezdetét.

Binni teljes mértékben feloldja a szintézis elve és a monografikus szerkesztésmód közötti ellentétet. Egész életművét építi most egységes szintézisbe. Előkészítő jelleggel tárgyalja a Settecento irodalmának fő jellegzetességeit, és megadja a század általa kialakított, az eddigiekben már érintett korszakolásának indokolását. Ehhez kapcsolódva külön fejezetekben tér ki a korábbi nézetek (elsősorban M. Fubini) bírálatára, és védi meg polémijában saját álláspontját. Elvi alapvetés után, másfélszáz oldalas tanulmányban foglalkozik az Arcadia és az olasz racionalizmus korának irodalmával, és ezt folytatva fogalmazza át korábbi Metastasio tanulmányainak eredményeit. Metastasio jelentőségének tisztázása után újabb kétszáz oldalra terjedő szintézisben vizsgálja a század második felének a felvilágosodás-neoklasszicizmus-preromantika között megnyilvánuló, illetve egymásba át-átsapó irodalmi jelenségeit. A kötetet Goldoniról, Pariniról, Alfieriről szóló, egyenként százoldalas fejezetek zárják.

A mű, amely kimagaslik a mai, kisebb méretű Settecento-szintézisek közül, bibliográfiai igényessége és dokumentációs-illusztrációs anyaga miatt is különös figyelmet érdemel. L. Felici részletes százoldalas bibliográfiai útmutatója a kritikai irodalom valóságos kritikájának bizonyul, de talán még ennél is hasznosabb F. Diaznak a saját szintézise után készült, önálló tanulmánynak is beillő, ötvenoldalas bibliográfiai kitekintése. Vitába szállva a szerinte helytelen nézetekkel, álláspontja helyességét további, részletekbe menő elemzéssel bizonyítja.

A dokumentációs és illusztrációs anyag tematikailag is színessé teszi a kézikönyvet: a dokumentumok és illusztrációk ugyanis állandó, töretlen kapcsolatban befoglalják a Settecento empirikus világával, szemléletesebbé téve az irodalomtörténeti érvelést. Joggal írja Binni: „Vivaldi négy évszaka felülmúlja az Arcadiát, hasonlóképpen Cimara és Paisiello; Longhi és Guardi hétköznapi témájú képei inkább valóságok, mint a preromantikus költői ábrázolások. Az olyan városépítési megoldások, mint a római Trinitá dei Monti, mutatják csak igazán a Settecento fantáziájának alkotó megvalósulását.”

Ami az olasz Settecento-kutatás eredményeinek áttekintéséből leszűrhető volt, az csak megerősödik e szintézis fényében. Az olasz irodalomtörténetírásban nemcsak igénye él, hanem komoly, évtizedekre visszanyúló gyakorlata is van az egyértelmű történelmi álláspont kialakításának, valamint a következetes fogalomhasználatnak és korstílus-meghatározásnak,

elvi igénye és gyakorlata annak, hogy az irodalomtörténeti elemzéskor a stílus kategóriákat történeti-filozófiai értelemben kezeljék a kutatók, s hogy ne nyugodjanak bele egész századokat egybeeméső „stílusok” megállapításába.

Az olasz Settecento-kutatás teljesen kikerült a nemzeti és a provinciális felfogás korlátai közül, s összehasonlító-tudománytörténeti gyakorlatával lényegében a legrendszerezettebb, nagy lendülettel fejlődő nyugat-európai irodalomtörténetírás első vonalába került.

Szőke György—T. Halász Mária

A XVIII. SZÁZAD OROSZ IRODALMA AZ ÚJABB SZOVJET IRODALOMTÖRTÉNETI KUTATÁSOK TÜKRÉBEN

A XVIII. század orosz kultúrájának történetét szellemesen hasonlítja a kor egyik jeles kutatója, A. Sz. Orlov a felvilágosodás századában oly divatos labirintusszerű kertekhez, amelyek sétára csábítanak, de kanyargós ösvényein könnyen el is tévedhet a járókelő.¹ Mutatis mutandis, sok tekintetben áll ez a XVIII. század orosz irodalmának kutatásaira is.

Az utóbbi éveknek — elsősorban az SZKP XX. kongresszusa óta eltelt időszaknak² — a XVIII. század irodalmára vonatkozó kutatásai méltán tekinthetők egy objektivebb, tisztultabb, átfogó irodalomszemlélet kezdetének.

Ne tévessze meg az olvasót, hogy kezd t r ő l szölvünk: ezen nem a pozitív hagyományok hiányát értjük, nem is azok hallgatólagos lebecsülése lappang e megjelölés mögött, de ugyanakkor nem is kívánnánk túlértékelni az adott periódusban megjelent munkák jelentőségét. Szokatlanul — és tegyük hozzá: örvendetesen — problémadús kezdet ez, amely előkészítheti a XVIII. század orosz irodalmáról egy reális, átfogó kép kialakulását, s ezzel együtt az orosz irodalomtörténet egészébe való szervezettebb beillesztését. S ezen túlmenően: az elmúlt évek kutatásait azért is tartjuk különösen figyelemreméltónak és vonzóknak, mert egyre inkább, s egyre sokoldalúbban merülnek fel bennük az adott korszak más népek irodalmával történő, elfogultságtól mentes, az orosz irodalmat az európai irodalmakhoz fűző kontakt és tipológiai kapcsolatok objektív értékelésének igénye.

Furcsa, de nagyon is érthető módon a XVIII. századdal foglalkozó orosz irodalomtörténeti munkák egyik alapvető kérdése azonos a bennük tárgyalt korszak irodalmának egyik fő problémájával: s ez az Európához, illetve az európai irodalmakhoz fűződő viszony. Nagyonbízott ki nem mondottan ott feszül ez a kérdés az Európára ablakot nyitó Nagy Péter korának, s az egész századnak irodalmában, s a XIX. századtól kezdődő irodalomtörténeti igényű felmérés, illetve értékelés alapkérdése is — hol kimondva, hol éppen kimondatlanságával, a probléma megkerülésével bizonyítva annak fontosságát — az orosz és az európai irodalom kapcsolata. S önálló problémaként, de az előbbivel nagyon is szoros összefüggésben — a társadalmi fejlődésben elfoglalt helye.

A probléma természetesen nem csupán az irodalmat érinti: ha valahol, úgy itt igazán szükséges a kor történetével, kultúrtörténetével, művészettörténetével és — nem utolsósorban — filozófiatörténetével való egybevetés, s jelentkezik a mindezeket számba vevő komplex kutatások igénye is. Talán éppen ezek hiánya, illetve a — látszólag e hiány ellenpólusaként jelentkező, a valóságban ugyanazt az egyoldalú és elszigetelt, szubjektív szemléletet eredményező — mechanikus egybekapcsolás okozta és részben még okozza is a félreértések és félremagyarázások jelentős részét.

A nemritkán már „nyugat-európa-centrikussággá” szűkülő európacentrikusság az utóbbi években örvendetesen oldódik, illetve tágul. Az irodalomtörténészek egyre nagyobb figyelmet fordítanak — elsősorban természetesen az érdekelt országokban — a kelet-európai irodalmak sajátos vonásaira, egymással történő szembesítésükre. Az azonos jelenségek egybevetése, a párhuzamok kimutatása és értékelése szükségszerien terjed ki az egyezések felmérése mellett a törvényszerű eltérések figyelembevételére is. Szükséges és fontos Kelet-Európa népei irodalmának közös, a nyugat-európai irodalmakétól eltérő vonásainak összegezése — s ennek éppen a legutóbbi években lehattunk tanúi —, de legalább ennyire lényeges, hogy az egyes kelet-európai irodalmakat is szembesítsék egymással, nem utolsósorban a tárgyalt korszak kapcsán.

¹ XVIII. vek. Szbornyik I. Moskva—Leningrad, 1935. 5.

² Ezt az 1956-os dátumot korszakhatárként kezeli alapvető historiográfiai munkájában P. BERKOV is: Vvegyenyije v izucsenivje izstorii russkoj literatury XVIII veka. csaszty I. Ocserk literaturnoj izstorio-grafii XVIII veka. Leningrad 1964. 231.